

Традиційні та інноваційні інформаційні ресурси в бібліотечних фондах – джерело розвитку духовної сфери українського суспільства

Сучасна інформаційна революція визначила місце й роль бібліотеки як соціального інституту, що концентрує у своїх фондах інтелектуальні ресурси людства, створені впродовж століть, збагачує ними всю систему сучасних соціальних комунікацій. З огляду на запити сучасного суспільства перед вітчизняними бібліотеками, зокрема науковими, постало завдання не лише перетворення їх на потужні центри інтеграції, систематизації та опрацювання інформації, забезпечення нею зростаючих потреб сфер освіти, науки, культури, економічного та державного життя, але й активної участі у формуванні національного інформаційного простору – запоруки динамічного інноваційного розвитку України. У зв'язку з цим упродовж останніх років пріоритетними напрямками досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, як науково-дослідної установи НАН України, є теоретичні та методичні питання розвитку національного інформаційного простору, вивчення складових його організації та функціонування в умовах стрімкого розвитку електронних інформаційних технологій. Предметом вивчення при цьому є зміст суспільно значущих інформаційних ресурсів сучасності, багаторівневої інфраструктури їх організації, системи взаємодії між виробниками, зберігачами, розповсюджувачами та користувачами інформації, питання захисту національного інформаційного простору, комплексного розвитку та вдосконалення, зокрема, розбудови таких його важливих складових, як наукова, освітня, науково-інформаційна. Особливе місце посідають дослідження, пов'язані з обґрунтуванням значення бібліотечно-інформаційних установ у реалізації державної програми інформатизації.

Як зазначають дослідники, в умовах інтенсивного розгортання електронного інформаційного середовища, впровадження інноваційних технологій відбувається поглиблення трансформаційних процесів у бібліотечно-інформаційній діяльності, активізується освоєння та адаптація світового досвіду, розвиток інформаційно-аналітичної роботи, пошук шляхів ефективного функціонування бібліотек у новому соціально-економічному середовищі, утвердження їх позицій на ринку інформаційних послуг, який прискорено і, значною мірою, стихійно формується¹.

---

¹ Попик В. І. Місце і роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору. Вступне слово // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – К., 2013. – С. 3–4.

Важливим є прикладний характер здійснюваних науковцями НБУВ досліджень, широке практичне впровадження наукових розробок у вітчизняний бібліотечно-інформаційний процес. Теоретичні узагальнення сучасних інформаційних процесів в українському суспільстві та відповідні рекомендації знайшли своє відображення в серії колективних наукових монографій (виходять з 2011 р.).

За результатами досліджень підготовлено та направлено органам державної влади та управління, науковим, бібліотечним установам та інформаційним центрам країни інформаційно-аналітичні, оглядово-прогностичні матеріали та науково-аналітичні доповіді з пропозиціями та рекомендаціями з питань удосконалення інформаційної політики, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах розвитку національного соціокультурного середовища. Визначено нові підходи до керування бібліотечно-інформаційними ресурсами та сервісами на основі інтеграції розподілених інформаційних масивів, шляхи дієвої координації та міжбібліотечної взаємодії; запропоновано напрями формування широкого партнерства всього кола науково-інформаційних, науково-освітніх установ: бібліотек, центрів науково-технічної інформації, архівів, музеїв та інших закладів, зацікавлених у розвитку цілісного вітчизняного інформаційного простору на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів. Матеріали досліджень широко оприлюднено на інформаційно-аналітичному порталі НБУВ.

Обов'язковим напрямом міжбібліотечної координації та кооперації фахівці НБУВ вважають здійснення спільних наукових проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, бібліотечно-інформаційних консорціумів, електронних ресурсів і цифрових бібліотек, забезпечених єдиними програмними пошуковими засобами, доступом до інформаційних ресурсів через спеціалізовані інформаційні портали. За таких умов процес інтеграції забезпечить створення стабільного бібліотечного сегмента інформаційного простору, здатного ефективно забезпечувати доступ до різновидової інформації, підвищення якості та рівня інформаційних продуктів і послуг, максимально повне задоволення потреб користувачів, у тому числі наукових, освітніх та інших установ і організацій, органів державної влади та управління, що є користувачами великих обсягів інформації.

Важливо зазначити, що в «Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки», затвердженій постановою Президії НАН України від 25 грудня 2013 р. № 187, яка визначила стратегічні напрями розвитку академії в сучасних умовах, основні завдання та орієнтири її діяльності, заходи з їх досягнення, віднесено, за пропозицією НБУВ, до **фундаментальних напрямів наукових досліджень НАН України** здійснювані бібліотекою

дослідження з теоретичних, методичних і технологічних проблем розвитку системи наукової інформації, формування наукових та освітніх інформаційних ресурсів, впровадження новітніх інформаційно-бібліотечних технологій, національної бібліографії української книги, періодики, електронних видань. Враховано також пропозиції науковців бібліотеки в переліку **пріоритетних комплексних міждисциплінарних досліджень**, до якого включено, зокрема такі напрями: соціальні мережі, формування в Україні інформаційного суспільства; формування і розвиток електронних соціогуманітарних ресурсів; науково-інформаційні банки та бази даних, електронні бібліотеки та лексикографічні системи загальнонаціонального значення; українська наука у світовому інформаційному просторі; тенденції розвитку вітчизняної наукової періодики. Зміст цих напрямів відповідає пункту «Інтелектуальні інформаційні та інформаційно-аналітичні технології. Інтегровані системи баз даних та знань. Національні інформаційні ресурси» розділу «Інформаційні та комунікаційні технології» Переліку тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р., затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р. № 942.

Пріоритетним напрямом практичного впровадження наукового доробку вчених НБУВ «Планом на 2014 р. та на перспективу до 2018 р. з реалізації завдань та заходів Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки», затвердженим постановою Президії НАН України від 07.05.2014 р. № 107, визначено, зокрема, здійснення мережевого інформаційного, науково-аналітичного та експертного забезпечення органів місцевого самоврядування, наукових установ, закладів освіти, ділових об'єднань і громадських організацій шляхом підготовки та поширення у загальнонаціональній мережі (близько 1 тис. точок доступу) науково-аналітичних доповідей, реферативних бюлетеней, повнотекстових баз даних.

З метою розвитку сучасної системи науково-інформаційного, довідково-бібліографічного забезпечення, цільового адресного інформування наукових установ НАН України, електронної доставки документів НБУВ організуватиме ефективне використання інформаційних ресурсів для забезпечення наукових досліджень у НАН України, впровадження та розвиток дистанційних інформаційних сервісів.

Здійснюється вдосконалення системи обслуговування віддалених користувачів: впровадження системи запису до НБУВ віддалених користувачів; розвиток засобів авторизованого доступу користувачів бібліотеки до електронних ресурсів; удосконалення інтелектуальних засобів пошуку та представлення бібліотечних інформаційних ресурсів; розвиток системи адресно-цільового онлайн-бібліотечно-інформаційного обслуговування установ НАН України; розширення спектру віртуальних бібліотечних сервісів. З 2015 р. буде впроваджено: запис віддалених користувачів до НБУВ із правом

доступу до повнотекстових ресурсів бібліотеки в режимі віртуального читального залу; формування політематичного інформаційного ресурсу «Наукові реферативні огляди»; організація системи адресно-цільового інформування користувачів НБУВ через онлайнвий авторизований доступу до персоналізованої довідково-бібліографічної інформації, послуг міжбібліотечного абонементу та електронної доставки документів.

Планом передбачено також участь бібліотеки, як координатора та головного розробника, у підготовці концепції та у формуванні масштабного електронного інформаційного ресурсу – загальнонаціональної електронної бібліотеки «Україніка» з розвинутими можливостями пошуку інформації, проект і структура якої обговорювалися на засіданні вченої ради НБУВ наприкінці вересня 2014 р.

Як уже зазначалося, у науково-дослідних проектах НБУВ із пріоритетних напрямів розвитку національного інформаційного простору, які в основному виконувалися в межах цільових комплексних програм наукових досліджень НАН України, зокрема таких як: «Громадянське суспільство, особа, держава: національний досвід і потенціал взаємодії», «Гуманітарні технології як чинник суспільних перетворень в Україні», «Модернізація соціокультурної сфери в Європі та Україні», особливу увагу дослідників було зосереджено, серед іншого, на вивченні різних аспектів формування національних інформаційних ресурсів та їх складової – бібліотечно-інформаційних ресурсів, ролі бібліотечних установ у цих процесах.

Метою дослідження **«Інформаційні технології інтеграції України до європейського та світового співтовариства в гуманітарній сфері»** (2011 р.)² було з'ясування діапазону потенційних можливостей використання інформаційних технологій у справі підтримки зусиль держави, установ сфери науки і освіти, громадських організацій із забезпечення більш активної інтеграції України у європейський та світовий гуманітарний простір, розробка напрямів удосконалення науково-інформаційної роботи, науково-організаційних і координаційних заходів, спрямованих на формування в Україні наукових, освітніх і культурологічних інформаційних ресурсів, що відповідають світовим та європейським стандартам і формують можливості повноцінної участі України в міжнародних наукових інформаційних обмінах та міжкультурному спілкуванні.

Актуальність цього дослідження обумовлювалася об'єктивною необхідністю інтеграції України у європейське та світове співтовариство в усіх

---

² Звіт про науково-дослідну роботу «Інформаційні технології інтеграції України до європейського та світового співтовариства в гуманітарній сфері» (заключний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; № держреєстрації 0111 U005626; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2011. – 41 с.

сферах суспільного життя, у тому числі й гуманітарних, як відображення процесу зміцнення глобальних зв'язків, що забезпечують сучасний суспільний розвиток. Розвиток інформаційного співробітництва нерозривно пов'язаний із вдосконаленням інформаційних технологій, швидкими темпами розвитку електронних технологій, пов'язаних з виробництвом і використанням інформаційних ресурсів, удосконаленням якості соціальних інформаційних комунікацій, забезпеченням якості інформаційних ресурсів у цих комунікаціях. У цьому контексті набуває особливого значення проблема включення вітчизняних інформаційних комунікацій у систему європейських і світових, що є важливим фактором інтеграційного процесу.

З реалізацією цієї теми пов'язана також проблема аналізу нових інформаційних ресурсів, як вітчизняних, так і ресурсів глобального інформаційного простору, що можуть бути використані в інтересах подолання ним кризових явищ подальшого розвитку українського суспільства. Було проаналізовано застосування електронних інформаційних технологій у бібліотечній справі в напрямі активізації процесу інтеграції бібліотечних інформаційних ресурсів, що має сприяти підвищенню ефективності інформаційного потенціалу інформаційного суспільства.

Основним здобутком НДР стало видання колективної монографії «Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій» (К., 2011), у якій досліджуються питання розвитку інформаційних обмінів у контексті глобалізації, перспектив розвитку інформаційних обмінів бібліотек у глобальному інформаційному просторі, актуальні проблеми розвитку технологічної основи міжнародної інформаційної діяльності бібліотек, а також питання інформаційної безпеки в міжнародному співробітництві. При цьому особлива увага приділялася висвітленню таких питань, як:

- глобальна інформатизація та перспективи національного розвитку;
- Україна як суб'єкт глобального інформаційного простору;
- соціокультурні засади міжнародної інформаційної діяльності;
- інформаційна основа вітчизняного розвитку в умовах прискорення глобальних перетворень;
- структуризація глобального інформаційного простору та розвиток системи інформаційних комунікацій;
- інформаційні ресурси бібліотек у глобальному інформаційному просторі: структурно-методологічний аспект використання;
- метадані сучасної структури інформаційних ресурсів: нові стандарти, досвід використання;
- основні напрями роботи з оцифрування інформації бібліотечних фондів;
- створення національних реферативних ресурсів;

- формування електронного ресурсу наукової періодики – джерела міжнародних інформаційних обмінів;
- інформаційний суверенітет і розвиток вітчизняного інформаційного простору;
- організація інформаційної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій.

Результати дослідження висвітлено у ряді публікацій фахівців НБУВ³.

Крім того, у процесі вивчення проблем цього напрямку було організовано видання інформаційно-аналітичних бюлетенів: «Проблеми інформатизації в Україні» (15 випусків): досліджувались проблеми інформаційного суверенітету, глобальних інформаційних впливів, ефективності впровадження інформаційних технологій в економіці, в управлінській діяльності, організації захисту інформаційних ресурсів тощо; бюлетень «Аналітична думка в Україні» (23 вип.) з аналізом найактуальніших проблем суспільних перетворень в Україні в оцінках вітчизняного та зарубіжного експертного середовища. Також були створені нові інформаційно-аналітичні бюлетені, що відображають процеси розвитку новітніх інформаційних технологій, удосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій в процесі розвитку українського суспільства. Бюлетені «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (23 вип.) і «Соціальні мережі: резонансні теми тижня» (6 вип.) присвячено питанням розвитку та перспективам соціальних мереж, функціонуванню їх як

---

³ Автономова Н. Інформаційні технології в практиці інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 161–175; Бондаренко В. Розвиток веб-сайтів бібліотек як інструменту управління інформаційними потоками // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 176–192; Гранчак Т. Бібліотеки як суспільні центри управління сучасними інформаційними потоками // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 48–51; Жабін О. І. Оцінка інтегрованості наукових фахових видань у систему мережових комунікацій // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. – К., 2011. – С. 207–209; Костенко Л. Й. Наукова електронна бібліотека України // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–18 трав. 2005 р. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 134–137; Костенко Л., Соловяненко Д. Наукові бібліотеки та перспективні інтернет-технології // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 59–61; Лобузина К. В. Електронні ресурси наукової бібліотеки в сучасній інформаційній середі // Информационное обеспечение науки. Новые технологии: сб. науч. тр. / Каленов Н. Е. (ред.). – М.: Научный Мир, 2011. – С. 344–351; Пальчук В. Бібліотека як важливий інструмент соціокомунікативної діяльності українського суспільства // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 62–69; Половинчак Ю. Бібліотечні консорціуми – перспектива XXI ст.: світовий досвід та вітчизняні реалії // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 51–61; Терещенко І. Сучасна бібліотечна діяльність в умовах формування національного інформаційного ринку // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 267–277; Чуприна Л. Современные тенденции в формировании и развитии информационного пространства Украины // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2011. – Вип. 5. – С. 247–262.

вияву формування громадянського суспільства, проблемам інформаційної безпеки в соціальних мережах, впливу соціальних мереж на економічну діяльність у контексті гармонізації євроінтеграційних процесів із процесами вітчизняного суспільного розвитку.

Аналіз ефективності гуманітарних технологій здійснювався також і в традиційних уже виданнях Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ, зокрема «Шляхи розвитку української науки» (11 вип.), «Україна: події, факти, коментарі» (25 вип.), «Резонанс» (97 вип.), «Проблеми ринку праці» (23 вип.), «Політичні технологи та технології» (46 вип.). Результати дослідження було використано при підготовці проекту «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.», підготовленого в установах Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України під загальним керівництвом віце-президента НАН України академіка НАН України В. Гейця, який обговорювався на засіданні президії НАН України 23 грудня 2011 р.⁴

Науковий проект **«Новітні інформаційні технології та їх вплив на національний суверенітет»** (2011 р.) виконувався відповідно до результатів конкурсу дослідницьких проектів установ НАН України в галузі соціогуманітарних наук⁵. Фахівці НБУВ – виконавці НДР здійснили аналіз сучасного стану розвитку й впровадження в інформаційному просторі України прогресивних інформаційних технологій та визначили основні стратегічні завдання національної інформаційної політики, спрямованої на збереження інформаційного суверенітету держави в умовах активізації глобальних інформаційних впливів. У процесі дослідження було сформульовано актуальні завдання трансформації бібліотечно-інформаційної системи України як важливої складової інформаційної бази національного суверенітету в умовах розвитку сучасного інформаційного виробництва. Вироблено практичні рекомендації та заходи, спрямовані на забезпечення ефективного використання інформаційних технологій у бібліотечній сфері з метою збереження та розвитку національного інформаційного суверенітету. Досліджено сучасний стан інформаційного виробництва та проблеми збереження інформаційного суверенітету, зокрема: роль і місце сучасних інформаційних технологій у науковому супроводі суспільних реформ; інтелектуальних інформаційних технологій – у забезпеченні ресурсу управлінської діяльності; національної

---

⁴ Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2011 році; Звіт про науково-дослідну роботу «Новітні інформаційні технології та їх вплив на національний суверенітет» (заключний) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; № держреєстрації 0111 U005627; наук. кер. О. С. Онищенко. – К., 2011. – 204 с.

⁵ Там само.

GRID-інфраструктури як інструменту підвищення ефективності вітчизняних наукових досліджень.

Проаналізовано сучасний рівень, досягнення та невирішені проблеми розвитку бібліотечно-інформаційної системи України як важливого елементу інформаційної бази національного суверенітету. Розроблено прогностичні та програмні передбачення щодо провідних напрямів, етапів, послідовних завдань розвитку інформаційних ресурсів та алгоритмів їх розв'язання. Додано загальні концептуальні засади створення системи захисту національної інформаційної інфраструктури від кіберзагроз і розроблено практичні пропозиції щодо реалізації системних науково-організаційних, координаційних та інформаційно-технічних заходів із забезпечення прискореного розвитку національного інформаційного виробництва.

Одержані результати та матеріали обговорень вищеназваної теми на форумі «Інформаційний суверенітет в умовах глобалізації» науково-інформаційного порталу бібліотеки було представлено в колективній монографії «Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій», у наукових публікаціях⁶, в інформаційно-аналітичних матеріалах, орієнтованих на органи державної влади всіх рівнів, корпоративних абонентів, громадські організації, інформаційні центри (майже 1000 колективних користувачів), підготовлені Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади⁷ (*Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 120–129).*

---

⁶ Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. І. Попик, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 160 с.; *Горовий В.* Содержательные представления об информационном суверенитете в контексте актуальных задач библиотекостроения // Библиотеки национальных академий наук: Проблемы функционирования, тенденции развития. – Вып. 9. – К., 2011. – С. 135–146; *Горовий В.* Забезпечення сучасного інформаційного суверенітету в контексті розвитку інформатизації // Українсько-македонський науковий збірник. – Вип. 5. – К., 2011. – С. 263–276; *Горовий В.* Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету // Бібл. вісн. – 2011. – № 1. – С. 3–7; *Горовий В.* Правові проблеми інформаційного суверенітету // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. – № 14. – С. 61–66; *Горовий В.* Ідеологічні засади міжнародної інформаційної діяльності // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. – № 21. – С. 61–69; *Чуприна Л.* Удосконалення діяльності у сфері розповсюдження продукції зарубіжних ЗМІ на території України і створення системи протидії спробам зовнішньої інформаційної агресії // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. – № 4. – С. 55–67.

⁷ Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2011 році. – К., 2012. – 82 с.